

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

Το Ζαγόρι της Αλληλεγγύης

ΑΦΜ: 997299944 , ΔΟΥ Ιωαννίνων, ΑΜΚΕ: Δ00910, 44018 Νεγάδες Ζαγορίου.

Εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης για τη σχολική χρονιά 2017-2018

Συντονιστής: Βασίλης Κ. Δαλκαβούκης,
Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Ζαγόρι Οκτώβριος 2017

Περιεχόμενα

Ποιοι είμαστε	3
Σκοποί της ΚΟΙΝΣΕΠ «Το Ζαγόρι της Αλληλεγγύης»	4
Στόχοι και περιεχόμενο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων	5
Τα εκπαιδευτικά προγράμματα – περιλήψεις	7

Παράρτημα

Η φιλοξενία των μαθητών	16
Βιογραφικά στοιχεία των συντελεστών	16
Στοιχεία επικοινωνίας	17
Βασική βιβλιογραφία για το Ζαγόρι	18

Ποιοι είμαστε

Η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «Το Ζαγόρι της Αλληλεγγύης» (ΚΟΙΝΣΕΠ Ζαγόρι) ιδρύθηκε το 2015 από την πρωτοβουλία 30 Ζαγορίσιων, που αποφασίσαμε να παρέμβουμε με δυναμικό τρόπο στην αντιστροφή του κλίματος της πολλαπλής κρίσης που μαστίζει τον τόπο μας τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα στην περιοχή μας, το Ζαγόρι της Ηπείρου. Πρόκειται για μια ΚΟΙΝΣΕΠ «Συλλογικού και παραγωγικού σκοπού», όπως ορίζεται από το Νόμο 4019/2011 και την Υ.Α. 2.2250/οικ. 4.105-ΦΕΚ-Β-221/2012, η οποία έλαβε την οριστική της έγκριση ένταξης στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας στις 22 Φεβρουαρίου 2016. Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις είναι ειδική κατηγορία συνεταιρισμών που ασκούν, σύμφωνα με το Νόμο, δραστηριότητες που επιφέρουν κερδοφορία, δε μοιράζουν ωστόσο τα κέρδη στα μέλη τους αλλά είναι καταστατικά υποχρεωμένες να τα επανεπενδύουν (65%) προκειμένου να αναπτυχθεί η απασχόληση και να τα μοιράζουν στους εργαζομένους τους (35%) Με αυτή τη λογική, η πρώτη μας δραστηριότητα αφορά στη λειτουργία ενός καφενείου – παντοπωλείου στο Μονοδένδρι του Ζαγορίου, μέσω του οποίου διακινούνται τοπικά προϊόντα προς τους τουρίστες και κάθε ενδιαφερόμενο, ώστε να στηριχτούν και να ενισχυθούν οι μικροί ντόπιοι παραγωγοί που δεν έχουν τη δυνατότητα να διαθέσουν διαφορετικά το προϊόν τους (μέλι και τα παράγωγά του, γλυκά του κουταλιού και μαρμελάδες, ντόπια ζυμαρικά, αγροτικά προϊόντα όπως όσπρια κ.λπ., ξυλόγλυπτα και υφαντά κ.ο.κ.).

Τα περισσότερα από τα μέλη που συγκροτήσαμε την ΚΟΙΝΣΕΠ Ζαγόρι δραστηριοποιούμαστε σε εθελοντική βάση και χωρίς κάποιο οικονομικό όφελος, καθώς οι επαγγελματικές μας ασχολίες είναι διαφορετικές (καθηγητές πανεπιστημίου, εκπαιδευτικοί, δημόσιοι ή ιδιωτικοί υπάλληλοι, επιχειρηματίες κ.λπ.). Ωστόσο η βούλησή μας είναι να στηρίξουμε την ανάπτυξη της απασχόλησης στο Ζαγόρι, να ενισχύσουμε την τοπική παραγωγή με σεβασμό στον καταναλωτή, το περιβάλλον και την αειφορία και να συμβάλουμε στη διαμόρφωση ενός τουρισμού πέρα από την τρέχουσα αντίληψη, που θα βασίζεται με άλλα λόγια στην αμοιβαία ωφέλεια τόσο των επισκεπτών όσο και του τοπικού πληθυσμού. Στο πλαίσιο αυτό αποφασίσαμε να σχεδιάσουμε και να οργανώσουμε μια σειρά από εκπαιδευτικά προγράμματα στο Ζαγόρι που θα απευθύνονται σε μαθητές Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης, ώστε αφενός να εξυπηρετηθεί η ανάγκη για μια ουσιαστική προσέγγιση του Ζαγορίου από τη σκοπιά ενός ευαίσθητου σώματος επισκεπτών, όπως είναι οι μαθητές, αφετέρου να στηριχτεί η απασχόληση άνεργων ή υποαπασχολούμενων νέων πτυχιούχων εκπαιδευτικών, επιστημόνων και επαγγελματιών που θα μπορέσουν να διοχετεύσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους στους νεαρούς επισκέπτες.

Το Ζαγόρι, άλλωστε, είναι μια ιδιαίτερα ευαίσθητη όσο και σύνθετη περιοχή, για να την αντιμετωπίσει κανείς με την τρέχουσα τουριστική αντίληψη. Συγκροτημένη ιστορικά και πολιτισμικά ήδη από την πρώιμη οθωμανική περίοδο, αφενός παρουσιάζει πυρήνες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους που συγκροτούν σύνθετους και ευαίσθητους βιότοπους (π.χ. η χαράδρα του Βίκου, η κοιλάδα Βάλια Κάλντα κ.λπ.), αφετέρου στοιχειοθετεί ένα μοναδικό οικιστικό και αρχιτεκτονικό σύμπλεγμα που βρίσκεται σήμερα υπό ειδική προστασία, καθώς αποτελεί την πλέον χαρακτηριστική κληρονομιά ενός ορεινού τρόπου ζωής στον ελληνικό χώρο κατά το παρελθόν.

Η ανάδειξη όλων αυτών των στοιχείων της φυσιογνωμίας του Ζαγορίου μας οδήγησε στο σχεδιασμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που ακολουθούν.

Σκοποί της ΚΟΙΝΣΕΠ «Το Ζαγόρι της Αλληλεγγύης»

Ωστόσο, πριν περάσουμε στα εκπαιδευτικά προγράμματα, θα θέλαμε να πούμε γενικότερα δυο λόγια για τους σκοπούς μας, ώστε να καταδειχθεί η ευρύτερη αντίληψη που διέπει τη λειτουργία μας. Ένα σημαντικό κομμάτι των ιδρυτικών μας σκοπών αφορά στην παρέμβασή μας στον πρωτογενή αγροτικό τομέα στο Ζαγόρι και τη σύνδεσή του με την πλέον καθιερωμένη δραστηριότητα τις τελευταίες δεκαετίες, τον τουρισμό. Το «Ζαγόρι του τουρισμού» περιορίζεται για τη μεγάλη πλειονότητα των επισκεπτών στο κεντρικό τμήμα του και ιδιαίτερα σε 3-4 χωριά, ενώ τα υπόλοιπα χωριά -και κυρίως εκείνα του ανατολικού τμήματος- παρουσιάζουν είτε μια υποτυπώδη αγροτική οικονομία είτε βασίζονταν, μέχρι πρόσφατα, στη δασική οικονομία. Εδώ ο βασικός μας σκοπός είναι η ανακατεύθυνση ενός ρεύματος επισκεπτών προς το «άλλο» Ζαγόρι (το οποίο διαθέτει εξίσου εκπληκτικές φυσικές ομορφιές και σημαντικά ιστορικά και πολιτιστικά μνημεία, αλλά βρίσκεται έξω από το βασικό «τουριστικό χάρτη») και ταυτόχρονα η ενίσχυση της υγιούς τοπικής παραγωγής με την προώθησή της στο ήδη τουριστικό Ζαγόρι. Στην έτσι κι αλλιώς βραχύβια λειτουργία μας, αυτός ο σκοπός έχει ήδη ξεκινήσει να επιτελείται.

Ταυτόχρονα, ένα εξίσου μεγάλο κομμάτι των σκοπών μας αφορά στην ανάδειξη, αξιοποίηση αλλά και αποκατάσταση της κληρονομιάς του υλικού πολιτισμού στο Ζαγόρι. Από τα αρχιτεκτονικά και οικιστικά σύνολα των οικισμών μέχρι την προσέγγιση της ντόπιας προ-βιομηχανικής τεχνολογίας (μύλοι, μαντάνια, νεροτριβές, νεροπρίονα, αργαλειοί κ.λπ.), της τεχνικής της επεξεργασίας της πέτρας (ξερολιθικές κατασκευές, γεφύρια κ.λπ.) ή την ενδυματολογική του κληρονομιά, το Ζαγόρι μοιάζει με ένα μεγάλο διαδραστικό υπαίθριο μουσείο, ανοιχτό και φιλόξενο σε κάθε είδους δράσεις που θα αναδείξουν τη σύνθετη ιστορική και πολιτισμική του φυσιογνωμία και θα τη σεβαστούν, όπως βεβαίως και την ανάγκη των υποψιασμένων επισκεπτών να την αφουγκραστούν και να την αφομοιώσουν δημιουργικά. Κι επειδή αυτού του είδους η αντίληψη για τον πολιτιστικό τουρισμό σήμερα δεν είναι κυρίαρχη, αποφασίσαμε με την ίδρυση της Κοινωνικής Συνεταιριστικής μας Επιχείρησης να παρέμβουμε.

Τέλος, ένας τρίτος πυλώνας των σκοπών της ΚΟΙΝΣΕΠ «Το Ζαγόρι της Αλληλεγγύης» είναι ακριβώς η επίδειξη της αλληλεγγύης στην πράξη. Με τις δραστηριότητες και τους σκοπούς μας επιδιώκουμε τη διαμόρφωση -και στο Ζαγόρι αλλά και στην Ελλάδα γενικότερα- την ανασυγκρότηση και αναδιαμόρφωση του λεγόμενου «τρίτου πυλώνα» της οικονομίας, αυτό που περιγράφεται ως Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, δραστηριότητα που στην υπόλοιπη Ευρώπη μετρά ήδη αρκετές δεκαετίες επιτυχούς παρέμβασης ανάμεσα στο κράτος και τον ιδιώτη. Κατά κάποιον τρόπο, αποσκοπούμε να ξαναφέρουμε στο προσκήνιο πρακτικές που, τουλάχιστον στο Ζαγόρι που ανέδειξε εκατοντάδες ευεργέτες κατά το παρελθόν (π.χ. οι αδελφοί Ριζάρη), έπαιξαν σημαντικό ρόλο όχι μόνο στην επιβίωση αλλά και στην ολόπλευρη ανάπτυξη όλων των μορφών της ελληνικής κοινωνίας: το συνεργατισμό, τη συλλογικότητα και τις συμπράξεις, απέναντι στον ατομισμό και τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις που αγνοούν (μάλλον γιατί δε γνωρίζουν...) τις τοπικές ιδιαιτερότητες.

Στόχοι και περιεχόμενο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Γιατί, όμως, με τα συγκεκριμένα εκπαιδευτικά προγράμματα απευθυνόμαστε πρωτίστως σε μαθητές; Κατά πρώτο λόγο, καθώς ένα κομμάτι των μελών της ΚΟΙΝΣΕΠ Ζαγόρι είμαστε εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων με σημαντική εμπειρία στη βιωματική και ερευνητική διδασκαλία / μάθηση και το σχεδιασμό και την υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκτιμούμε ότι το Ζαγόρι, για όλους τους λόγους που προαναφέρθηκαν, αποτελεί ένα ιδανικό πεδίο για την επίτευξη εκπαιδευτικών στόχων που δεν είναι πάντοτε δυνατόν να εξυπηρετηθούν στη σχολική αίθουσα: η βιωματική μάθηση στο περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές), η συνεργασία και η ομαδικότητα, η εξοικείωση με τρόπους ζωής που φαντάζουν ξεπερασμένοι αλλά αποδεικνύονται εξαιρετικά ανθεκτικοί και προσαρμοστικοί στις μέρες μας, η εφαρμογή εναλλακτικών τρόπων «αξιολόγησης» που να ευνοούν μαθητές με χαμηλότερες επιδόσεις στη συμβατική εκπαιδευτική διαδικασία κ.ο.κ., είναι μερικά από τα κίνητρα που μας κινητοποίησαν. Άλλωστε όλοι μας έχουμε ήδη εφαρμόσει ανάλογες πρακτικές και μάλιστα με μαθητές (και φοιτητές) μας στο Ζαγόρι, και έχουμε ήδη γευθεί την πολύ θετική ανταπόκριση των εκάστοτε μαθητών μας.

Κατά δεύτερο λόγο, απευθυνόμαστε σε μαθητές για να συνδέσουμε ένα κομμάτι των εκτός θεσμικής εκπαίδευσης νέων εκπαιδευτικών με ένα μάχιμο κομμάτι της εκπαίδευσης, όπως αυτή επιτελείται στα σχολεία της Α/θμιας και της Β/θμιας Εκπαίδευσης. Κατά την άποψή μας αυτός ο συγχρωτισμός μόνο θετικά αποτελέσματα μπορεί να φέρει, καθώς η εμπειρία των εν ενεργεία συναδέλφων μπορεί να συνδυαστεί με τον ενθουσιασμό και τη φρεσκάδα των «εν δυνάμει» εκπαιδευτικών που συνεργάζονται μαζί μας. Η τελική ωφέλεια θα έχει σε κάθε περίπτωση αποδέκτες τους ίδιους τους μαθητές και μάλιστα σε ένα συνεργατικό και όχι ανταγωνιστικό πλαίσιο.

Τέλος, απευθυνόμαστε σε μαθητές γιατί αποσκοπούμε και σε κάτι πιο μακροπρόθεσμο: οι σημερινοί μαθητές, που θα γνωρίσουν το Ζαγόρι βιωματικά και πολύπλευρα, θα είναι αυριανοί συνειδητοί επισκέπτες όχι μόνο του Ζαγορίου αλλά συνολικότερα κάθε τόπου. Αυτό σημαίνει ότι θα επιχειρήσουν -τουλάχιστον το ελπίζουμε- να βγουν έξω από την τρέχουσα και αγοραία αντίληψη για τον τουρισμό, να αφουγκραστούν τον πολιτισμό σε βάθος, να αντιληφθούν τη φυσική ιδιαιτερότητα και τη συνομιλία της με την κοινωνία που την διαχειρίζεται κ.ο.κ., κι αυτό είναι μια σημαντική επένδυση για το μέλλον της ελληνικής κοινωνίας και του πολιτισμού της.

Αντιλαμβανόμαστε ότι τα προγράμματα που ακολουθούν στη συνέχεια δεν καλύπτουν όλο το φάσμα που θα θέλαμε να προσφέρουμε. Σε μεγάλο βαθμό, όμως, είναι προσαρμοσμένα στις επιστημονικές και εκπαιδευτικές δυνατότητες των νεαρών εκπαιδευτικών και επαγγελματιών που συνεργάζονται μαζί μας, έτσι ώστε να πληρούν όλες τις προϋποθέσεις να εκτελεστούν με επιτυχία. Οι συνεργάτες μας εκπαιδευτικοί συμμετείχαν σε σχετικά σεμινάρια, την επιστημονική και οργανωτική ευθύνη των οποίων είχαμε συνολικά οι εκπαιδευτικοί της ΚΟΙΝΣΕΠ, και είμαστε πεπεισμένοι ότι θα ανταποκριθούν πλήρως στις απαιτήσεις. Άλλωστε, όπως εμφανίζεται και από τα βιογραφικά τους σημειώματα, που παρατίθενται στο Παράρτημα του φυλλαδίου αυτού, είναι άρτιοι επιστήμονες με εξαιρετικές σπουδές και κυρίως καλή διάθεση για συνεργασία.

Να σημειώσουμε, τέλος, ότι τα προγράμματα μπορούν να εκτελεστούν σε τρία επίπεδα: το πρώτο αφορά μονοήμερες εκπαιδευτικές επισκέψεις μαθητών της Α/θμιας Εκπαίδευσης, με δραστηριότητες προσαρμοσμένες στο εκπαιδευτικό προφίλ και τις

ανάγκες παιδιών. Το δεύτερο αφορά μονοήμερες εκπαιδευτικές επισκέψεις μαθητών της Β/θμιας Εκπαίδευσης, με αναπροσαρμογή των δραστηριοτήτων στο προφίλ και τις ανάγκες εφήβων. Τέλος, τα προγράμματα μπορούν να εκτελεστούν σε πλήρη ανάπτυξη (δύο ημέρες) για ομάδες μαθητών Β/θμιας Εκπαίδευσης που συμμετέχουν σε προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, τοπικής ιστορίας, πολιτιστικών θεμάτων, αγωγής υγείας κ.λπ. με ανάλογες δραστηριότητες. Επισημαίνουμε ακόμη ότι μπορεί να επιλεγεί και συνδυασμός προγραμμάτων, εφόσον αυτό είναι εφικτό λόγω της συνάφειας της θεματικής τους, ενώ από τη μεριά μας θα συνιστούσαμε το πρόγραμμα που θα επιλεγεί να συνεχιστεί και στον οικείο χώρο των μαθητών με συγκριτικό τρόπο, εφόσον και πάλι αυτό είναι εφικτό.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα – περιλήψεις

1. Τα γεφύρια του Ζαγορίου: «γέφυρες» μεταξύ ανθρώπου και φύσης

Απευθύνεται σε μαθητές *Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης*

Σκοπός: Στόχος του προγράμματος είναι να φέρει σε επαφή τους μαθητές με μία από τις πιο χαρακτηριστικές πέτρινες κατασκευές του Ζαγορίου, τα γεφύρια. Οι μαθητές μέσω μιας βιωματικής προσέγγισης θα έρθουν σε επαφή με τα σημαντικότερα γεφύρια της περιοχής, καθώς και τις τοποθεσίες, τις τεχνικές και τα υλικά κατασκευής τους. Μέσω της προσέγγισης αυτής ευελπιστούμε στην ευαισθητοποίηση της μαθητικής κοινότητας για την ανάγκη προστασίας όχι μόνο του φυσικού, αλλά και του δομημένου περιβάλλοντος.

Περίληψη: Η λέξη Ζαγόρι είναι σλαβικής προέλευσης, από την πρόθεση Ζα (=πίσω) και το ουσιαστικό gora (=βουνό), σημαίνει η περιοχή πίσω από το βουνό, στην οροσειρά της Πίνδου. Μια γεωγραφική και πολιτισμική ενότητα, με εμφανή οριοθέτηση από γεωφυσικούς λόγους: Μέτσοβο ανατολικά, όρος Μιτσικελίου νότια, Κόνιτσα και κοίτη ποταμού Αώου δυτικά και βόρεια. Σε ένα τέτοιο φυσικό περιβάλλον ένα από τα βασικά προβλήματα των ανθρώπων ήταν η ασφαλής διέλευση πάνω από ποτάμια, ρέματα και χείμαρρους.

Μέσα από το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα γίνεται λόγος για την προαίωια ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία και μεταφορά αγαθών, που για να την καλύψει «προέκτεινε τη φύση» κατασκευάζοντας τα πέτρινα γεφύρια. Γι' αυτό και τα βρίσκουμε ως «λογικές» προεκτάσεις ενός μονοπατιού, ενός λιθόστρωτου δρόμου (καλντερίμι) ή αμαξιτού, καθώς από εκεί διέρχονταν οι κάτοικοι των οικισμών, τα κοπάδια τους, τα εμπορεύματα, τα καραβάνια που μετανάστευαν. Χτισμένα σε απόλυτη αρμονία με το φυσικό τοπίο, που υπαγορεύει και τον τρόπο δόμησής τους από ντόπια πέτρα, ξύλο, χώμα και νερό, αποτελούν περίτεχνες και λιτές κατασκευές, απόλυτα ενταγμένες στο περιβάλλον τους.

Η σχέση του «ταξιδιού» με τους κατοίκους των χωριών του Ζαγορίου είναι βαθιά χαραγμένη τουλάχιστον τους τελευταίους τέσσερις αιώνες, με έξαρση του φαινομένου ιδιαίτερα μετά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Οι λόγοι της αποδημίας των κατοίκων μπορούν να εντοπιστούν στο μικρό κλήρο και το άγονο έδαφος που δεν μπορούσε να υποστηρίξει μεγάλους πληθυσμούς, αλλά ταυτόχρονα, όπως μας εξιστορούν τα δημοτικά τραγούδια, και στην ίδια την θέληση των κατοίκων για περιπέτεια και ταξίδι. Ίχνη των Ζαγορισίων μπορούμε να εντοπίσουμε μεταξύ άλλων στην Κωνσταντινούπολη, Μικρά Ασία, Σερβία, Ρωσία, Αυστρία, Ρουμανία, Ελβετία και Αίγυπτο.

Μερικά από τα επαγγέλματα που έκαναν ήταν αυτό του φούρναρη, του τεχνίτη, του δασκάλου και του γιατρού, αλλά και του εμπόρου, του τραπεζίτη και του διπλωμάτη. Όσοι ασχολήθηκαν με τα τελευταία επαγγέλματα απέκτησαν αξιώματα και μεγάλες περιουσίες, μέρος των οποίων αξιοποίησαν ποικιλοτρόπως στους τόπους καταγωγής τους. Η σημερινή εικόνα των χωριών του Ζαγορίου ευθύνεται κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό στην δράση των πλούσιων απόδημων Ζαγορισίων, οι οποίοι χτίσανε πολυτελείς οικίες αλλά και κτίρια, στα οποία στεγάστηκαν σχολεία και εκκλησίες, ενώ χρηματοδότησαν και άλλα

δημόσια έργα όπως γεφύρια, μύλους, δρόμους και βρύσες. Ακόμη και σήμερα λειτουργούν κληροδοτήματα που διαχειρίζονται πόρους από τις περιουσίες των πλούσιων Ζαγορισίων συνεχίζοντας την παραγωγή δημόσιου έργου.

Η αποδημία όμως δεν αφορούσε μόνο τους πλούσιους κάτοικους του Ζαγορίου αλλά και τους εργάτες γης και τους τεχνίτες που αποτελούσαν άλλωστε και την πλειοψηφία των κατοίκων. Όσοι δεν χαθήκαν στο δρόμο για τα ξένα συνέχισαν να απασχολούνται ως εργάτες στα μέρη που εγκαθίσταντο. Τα ίχνη αυτών των ανθρώπων είναι πιο δύσκολο να εντοπιστούν, αν και μπορούμε να τους αφουγκραστούμε μέσα από τα δημοτικά τραγούδια που η θεματολογία τους ονόμασε «τραγούδια της ξενιτιάς». Την ίδια στιγμή που ο ανδρικός κυρίως πληθυσμός έπαιρνε το δρόμο της ξενιτιάς, στα ίδια τα χωριά του Ζαγορίου αναλάμβαναν οι γυναίκες το μεγαλύτερο φάσμα της αγροτικής και γενικά παραγωγικής εργασίας. Ταυτόχρονα οι νέες ανάγκες για δημόσια και ιδιωτικά έργα, που χρηματοδοτούνταν από πλούσιους απόδημους Ζαγορίσιους, προσέλκυσε κόσμο από κοντινές ή πιο απομακρυσμένες περιοχές που εγκαταστάθηκαν στο Ζαγόρι. Παρόλα αυτά η συνεχόμενη αστικοποίηση που εντάθηκε ιδιαίτερα μετά την προσάρτηση της περιοχής στο ελληνικό κράτος «κατάφερε» να αποδομήσει τον πληθυσμιακό ιστό, ερημώνοντας ουσιαστικά τα χωριά.

Η κατασκευή των γεφυριών ήταν μια πολύπλοκη τέχνη την οποία κατείχαν ανώνυμοι και αγράμματοι μαστόροι, οι «γεφυράδες» ή «κιοπρουλήδες», οι ξακουστοί χτιστάδες της Ηπείρου. Οι εντυπωσιακές τεχνικές γνώσεις και το ξακουστό αυτό επάγγελμα κινδυνεύει να περάσει στη λήθη και μας είναι πια γνωστό από παλιές δοξασίες, θρύλους και τραγούδια. Πλησιάζοντάς το, κάνουμε μια ενδιαφέρουσα τομή στην ελληνική κοινωνία των προηγούμενων αιώνων και μπορούμε να διδαχθούμε πλήθος εμπειριών και γνώσεων.

Δραστηριότητες: Οι μαθητές θα έχουν τη δυνατότητα να περπατήσουν στα πιο χαρακτηριστικά γεφύρια του Κεντρικού Ζαγορίου μέσω των μονοπατιών που ενώνουν τα χωριά Δίλοφο, Κήπους, Κουκούλι, Βίτσα. Παράλληλα θα πειραματιστούν με φωτογραφίες, σχέδια και παιχνίδια που θα εξυπηρετήσουν στην μελέτη και αναπαράσταση της διαδικασίας κατασκευής τους. Θα έρθουν σε επαφή με τις ιστορίες για τους ανώνυμους κατασκευαστές τους, τα εργαλεία και τη συνθηματική τους γλώσσα, τα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στα γεφύρια και τους κατασκευαστές τους, το ζευγάρι του ποταμού με το γεφύρι. Εναλλακτικά θα ακολουθήσουμε μια διαδρομή στο άγνωστο ανατολικό Ζαγόρι, με επισκέψεις στο γεφύρι του Καμπέρ Αγά στους Μιλιωτάδες, στο γεφύρι της Τσίπιανης που βρίσκεται στο δρόμο που συνδέει τους Μιλιωτάδες με τη Δόλιανη, στο μικρό γεφύρι του χωριού Δόλιανη, στον παλιό μύλο στο Τρίστενο και γυρίζοντας στο κεντρικό Ζαγόρι, στο γεφύρι κοντά στον Καλουτά.

*Για τις ανάγκες πραγματοποίησης του προγράμματος είναι απαραίτητες εσωτερικές μετακινήσεις στα χωριά: Δίλοφο, Κήποι, Κουκούλι, Βίτσα, Νεγάδες ή εναλλακτικά Μιλιωτάδες, Δόλιανη, Τρίστενο και Καλουτά.

*Το πρόγραμμα μπορεί να προσαρμοστεί σε μονοήμερες ή διήμερες δραστηριότητες.

Εκπαιδευτές: Βάσω Μωραϊτή – Διονύσης Διακόπουλος – Γιάννης

2. Η πέτρα και ο ρόλος της στη διαμόρφωση του πολιτισμού του Ζαγορίου (ξερολιθιές – γεφύρια – κατοικίες – στέρνες)

Απευθύνεται σε μαθητές ***A/θμιας και B/θμιας Εκπαίδευσης***

Σκοπός του προγράμματος είναι να δώσει μια πρώτη βιωματική εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο έχει γίνει η δόμηση της περιοχής σε αρμονία με το φυσικό περιβάλλον. Στα πλαίσια αυτού του προγράμματος θα γίνει παρουσίαση του φυσικού πλούτου του Ζαγορίου και θα εστιάσουμε στα πετρώδη εδάφη ως βασικό συστατικό του τρόπου διαμόρφωσης των χωριών του Ζαγορίου αλλά και της πολιτιστικής κληρονομιάς του.

Περίληψη: Η περιοχή του Ζαγορίου κατοικείται από αρχαιότατων χρόνων. Ιδιαίτερα τη Μεταβυζαντινή και Οθωμανική περίοδο τα χωριά του Ζαγορίου αναπτύχθηκαν πολιτισμικά, πληθυσμιακά, αλλά και οικοδομικά. Η μορφολογία της περιοχής, με την έντονη παρουσία του πέτρινου στοιχείου στο υπέδαφος της, ήταν φυσικό να έχει και τον αντίκτυπό της στην αρχιτεκτονική. Η πέτρα, λοιπόν, είναι κυρίαρχη σε όλες τις οικοδομικές δραστηριότητες. Αυτό μπορούμε να το δούμε στα πηγάδια, τα γεφύρια, τις στέρνες, τις βρύσες, τα αλώνια, τις ξερολιθιές, τους μύλους, τα κτίρια και τα καλντερίμια. Ιδιαίτερη αναφορά θα γίνει σε πιο σύνθετες κατασκευές, όπως είναι οι κατοικίες και τα γεφύρια, αλλά και σε πιο απλές, αλλά εξίσου σημαντικές κατασκευές, που κατά κύριο λόγο είναι ξερολιθικές.

Τα γεφύρια αποτελούν ένα σήμα κατατεθέν για την περιοχή του Ζαγορίου. Κατασκευάζονται κατά κύριο λόγο το 17ο και 18ο αιώνα και χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: Τα «πρώτης γενιάς» γεφύρια που κατά κύριο λόγο χρησιμοποιούνται για να συνδέσουν την περιοχή του Ζαγορίου με τις γειτονικές περιοχές, τα «δεύτερης γενιάς» που κυρίως χρησιμοποιούνται για τη σύνδεση μεταξύ των χωριών του Ζαγορίου και τα «τρίτης γενιάς» που χρησιμοποιούνται για την ευκολότερη μετακίνηση εντός των χωριών. Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού θα δούμε διάφορα γεφύρια της περιοχής και θα ασχοληθούμε κατά κύριο λόγο με τον τρόπο κατασκευής τους, τους μαστόρους και τα μπουλούκια που τα κατασκεύαζαν.

Η τεχνική της ξερολιθιάς είναι η λιθοδομή χωρίς συνδετικό υλικό. Χρησιμοποιείται σε διάφορες κατασκευές. Οι ξερολιθικές κατασκευές διακρίνονται σε κατηγορίες ανάλογα με τη χρήση (λειτουργίες που επιτελούν), τον τρόπο κατασκευής (δομική πλευρά κατασκευής) και την όψη της κατασκευής τους (ποιότητα υλικού, βαθμός επεξεργασίας τους). Ανάλογα με τη λειτουργία τους χωρίζονται σε οικίες, καλύβια, στάνες, τοίχους διαχωριστικούς, αναλημματικούς, φούρνους, κρήνες, μονοπάτια ή δρόμους, καλντερίμια, αλώνια, μικρά ξωκλήσια κ.λπ. Τα παιδιά θα έχουν την ευκαιρία να αποκτήσουν μια όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα των διαφορετικών πέτρινων κατασκευών της περιοχής του Ζαγορίου, ξερολιθικών ή μη.

Επιπλέον, η ύπαρξη νερού τα παλαιότερα χρόνια πριν την υδροδότηση των χωριών ήταν ένα σημαντικό ζήτημα για τους κατοίκους της περιοχής αυτής που ήταν αναγκασμένοι να μεταφέρουν το απαραίτητο αγαθό για μεγάλες αποστάσεις για να κάνουν τις δουλειές τους, για την καθαριότητα τους και για το πότισμα των χωραφιών τους. Συνήθως σε κάθε χωριό υπήρχε μια βρύση από την οποία προμηθεύονταν το νερό τους οι κάτοικοι. Για να αποφεύγουν αυτό την χρονοβόρα και επίπονη εργασία δημιούργησαν τις γνώστες στέρνες

μέσω των οποίων γινόταν η συλλογή των βρόχινων νερών και μέσω αυτών γινόταν πιο εύκολα οι εργασίες στις οποίες χρειαζόνταν το νερό. Για να είναι χρήσιμο το βρόχινο νερό είχε αναπτυχτεί ένα σύστημα συλλογής και επεξεργασίας του, έτσι ώστε να είναι έτοιμο για χρήση. Επίσης το νερό δεν είχε μόνο την προαναφερθείσα χρήση αλλά οι άνθρωποι λόγω της δυναμικής που είχε το χρησιμοποιούσαν και για την επεξεργασία των προϊόντων που παρήγαγαν (καλαμπόκι, σιτάρι, κριθάρι) και μέσω της επεξεργασίας αυτών να μπορούν να παράγουν το απαραίτητο για αυτούς αλεύρι, έτσι ώστε να είναι ικανοί να φτιάξουν το ψωμί τους. Αυτή την δυναμική (ενέργεια) που έχει το νερό μέσω της χρήσης πέτρινων συνήθως νερόμυλων που υπήρχαν σε διάφορα χωριά (π.χ. Σκαμνέλι, Τρίστενο) θα προσπαθήσουμε να την κατανοήσουμε.

Δραστηριότητες: Στα πλαίσια του εκπαιδευτικού προγράμματος οι μαθητές θα έχουν την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με διάφορες και διαφορετικών ειδών πέτρινες κατασκευές. Αρχικά θα επισκεφτούμε το κτίριο που στεγάζεται ο Φορέας Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου της Βόρειας Πίνδου, όπου θα ξεναγηθούμε αποκτώντας μια εισαγωγική εικόνα του χώρου του Ζαγορίου. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει επιπλέον δραστηριότητες με επισκέψεις σε τόπους που θα μπορέσουμε να επισημάνουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των πέτρινων κατασκευών, με έμφαση στα γεφύρια και τις ξερολιθικές κατασκευές που ακόμη στέκουν όρθια στο πέρασμα των αιώνων. Κινούμενοι στο κεντρικό Ζαγόρι, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες και οι περισσότερες κατασκευές, θα επισκεφτούμε το παρατημένο εδώ και χρόνια αλώνι στο Δίλοφο (Σοποτσέλι), το μισογκρεμισμένο νερόμυλο καθώς και το γεφύρι του Κοντοδήμου ή Λαζαρίδη στους Κήπους (Μπάγια), τη στέρνα στο Καπέσοβο, τη σκάλα του Βραδέτου και φυσικά στο τέλος, μια πανοραμική άποψη από το φαράγγι του Βίκου από τη θέση Μπελόη, που βρίσκεται κοντά στο χωριό Βραδέτο. Εναλλακτικά μπορούμε να ακολουθήσουμε την πεζοπορική διαδρομή, γεφύρι Κόκορου – γεφύρι Μίσσιου - σκάλα Βίτσας – Βίτσα.

*Για τις ανάγκες πραγματοποίησης του προγράμματος είναι απαραίτητες εσωτερικές μετακινήσεις στα χωριά: Δίλοφο, Κήποι, Καπέσοβο και Βραδέτο ή εναλλακτικά Δίλοφο, Βίτσα και Μονοδένδρι. Συμπληρωματικά επίσκεψη στο Τρίστενο.

*Το πρόγραμμα μπορεί να προσαρμοστεί σε μονοήμερες ή διήμερες δραστηριότητες.

Εκπαιδευτές: Βάσω Μωραΐτη – Διονύσης Διακόπουλος – Γιάννης Παππάς

3.Το Παγκόσμιο Γεωπάρκο Βίκου-Αώου

Απευθύνεται σε μαθητές **Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης**

Σκοπός του προγράμματος είναι να φέρει σε επαφή τους μαθητές με βασικές γεωλογικές και γενικά περιβαλλοντικές έννοιες, με έναν άμεσο και βιωματικό τρόπο. Η απόλαυση της φύσης θα συνδυαστεί με την ανάπτυξη της οικολογικής συνείδησης των μαθητών και την κατανόηση των προοπτικών προστασίας και ανάδειξης των «έργων τέχνης» που μας έχει προσφέρει η φύση.

Περίληψη: Το Ζαγόρι είναι γνωστό για τις φυσικές του ομορφιές που συχνά χαρακτηρίζονται ως «άγριες» ή «παρθένες», με τον φυσικό παράγοντα να κυριαρχεί έναντι του ανθρώπινου. Ήταν όμως πάντα έτσι το τοπίο; Η πραγματικότητα φαίνεται να είναι εντελώς διαφορετική μιας και η παρούσα εικόνα είναι προϊόν της εγκατάλειψης των χωριών που συντελέστηκε μόλις τις τελευταίες δεκαετίες. Μιλώντας με ηλικιωμένα άτομα που έχουν μνήμη από τις δεκαετίες του 1950 και 1960 μπορούμε να δομήσουμε μια εικόνα του περιβάλλοντος στην οποία τα αδιαπέραστα δάση μειώνονται και παίρνουν την θέση τους οι καλλιέργειες και τα βοσκοτόπια. Η ίδια η έννοια του δάσους και της προστασίας του φαίνεται να ήταν πολύ διαφορετική σε σχέση με την σημερινή αντίληψη λαμβάνοντας ανάλογα είτε λειτουργικό είτε ιερό χαρακτήρα.

Μία σημαντική έκταση του Εθνικού Πάρκου της Βόρειας Πίνδου, στην οποία εντάσσεται και το Ζαγόρι, αναγνωρίστηκε από την UNESCO ως περιοχή Γεωπάρκου παγκόσμιου ενδιαφέροντος μαζί με άλλες 120 περιοχές σε 33 χώρες. Βασικά στοιχεία της σημαντικής αυτής ανάδειξης της περιοχής είναι η εξαιρετική γεωποικιλότητα (πετρώματα, απολιθώματα, τοπία, φυσικές διεργασίες, εδαφικές μορφές και πόροι), σε συνδυασμό με την ήπια δράση του ανθρώπου και τις δομές που αναδεικνύουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Η δράση μέσα στα όρια του Γεωπάρκου δεν μπορεί να είναι άλλη από την προστασία και ανάδειξη της γεωπολιτισμικής κληρονομιάς.

Η περιοχή εντάσσεται στο σύστημα των ορέων της Βορείου Πίνδου με τις αμέτρητες κορυφές, τα πολλά ποτάμια που σμιλεύουν το τοπίο, τα μικροκλίματα που δημιουργούνται από την ταχεία υψομετρική αυξομείωση σε μικρό χωρικό διάστημα και την πλούσια βιοποικιλότητα. Προϊόντα αυτών των χαρακτηριστικών είναι οι απότομες και στενές χαράδρες, με χαρακτηριστικότερη αυτή του Βίκου, οι αλπικές λίμνες, τα αδιαπέραστα δάση, τα άγρια ζώα πολλά από τα οποία αποτελούν είδη προς εξαφάνιση όπως ο λίγκας κ.ά.

Παράλληλα ο άνθρωπος δραστηριοποιήθηκε σε αυτό το τοπίο με μια διαλεκτική σχέση εκμεταλλευόμενος τις δυνατότητες που του παρείχε η φύση. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε τους γνωστούς στην ιατρική ιστορία της χώρας μας Βικογιατρούς που συνέλλεγαν φαρμακευτικά βότανα από το φαράγγι του Βίκου, την κτηνοτροφία αιγοπροβάτων ως βασικό στοιχείο επιβίωσης που μπορούσε να συμβιβαστεί άριστα με το τοπίο, την χρησιμοποίηση της άφθονης πέτρας για την δημιουργία υπέροχων κατασκευών όπως οικίες, γεφύρια και βρύσες, μέχρι το εξαιρετικό μέλι που παράγει ακόμη και σήμερα ο τόπος.

Δραστηριότητες: Οι μαθητές θα έχουν την δυνατότητα να περπατήσουν σύντομες διαδρομές μέσα σε ιζήματα αρχαίων θαλασσών που συνθέτουν υπέροχες μορφές και να κατανοήσουν τις πολλές λειτουργίες της φύσης όπως τον πετρολογικό κύκλο, τον κύκλο του νερού, την τεκτονική κίνηση και πολλά άλλα. Ενδεικτικές περιοχές που θα επισκεφτούμε είναι το πέτρινο δάσος στο Μονοδένδρι, το χωριό Βίκος με την υπέροχη θέαση της χαράδρας, τον ποταμό Βοϊδομάτη στην Αρίστη, τις Οβίρες Ρογκοβού στο Πάπιγκο και την επιβλητική Σκάλα Βραδέτου. Ανάλογα με την εποχή που θα πραγματοποιηθεί το πρόγραμμα θα παρατηρήσουμε την τοπική χλωρίδα προσφέροντας χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την μορφολογία τους αλλά και συμβουλές σχετικά με την χρησιμότητά τους και

την συλλογή τους. Με το τέλος του προγράμματος θα επιχειρηθεί η σύνθεση ενός ανθολογίου καθώς και ενός φωτογραφικού άλμπουμ με τους γεωλογικούς σχηματισμούς που θα επισκεφτούμε. Εναλλακτικά μπορεί να ακολουθηθεί πρόγραμμα στο Βορειοδυτικό Ζαγόρι με επισκέψεις στο Βοϊδομάτη, στο μονοπάτι και τη γέφυρα που συνδέει το μικρό με το μεγάλο Πάπιγκο, τις οβίρες του Ρογκοβού, το γεφύρι της Κλειδωνιάς καθώς και αυτό της Κόνιτσας που δίνει εντυπωσιακή θέα προς το εσωτερικό της χαράδρας του Αώου και τις απόκρημνες ορθοπλαγιές της Τύμφης, σημαντικό κομμάτι του Γεωπάρκου.

*Για τις ανάγκες πραγματοποίησης του προγράμματος είναι απαραίτητες εσωτερικές μετακινήσεις στα χωριά: Βίκος, Αρίστη, Πάπιγκο, Μονοδένδρι και Βραδέτο ή εναλλακτικά Αρίστη, Πάπιγκο, Κλειδωνιά και Κόνιτσα.

*Το πρόγραμμα μπορεί να προσαρμοστεί σε μονοήμερες ή διήμερες δραστηριότητες

Εκπαιδευτές: Βάσω Μωραϊτή – Διονύσης Διακόπουλος – Γιάννης Παππάς

4.Μνημεία του παρελθόντος και καθημερινή ζωή σ' ένα τυπικό Ζαγοροχώρι: η περίπτωση του Καπεσόβου.

Απευθύνεται σε μαθητές **Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης**

Σκοπός του προγράμματος είναι να μάθει στους μαθητές των σχολείων τι είναι τα Ζαγοροχώρια, την ιστορία τους, το πώς ζούσαν την παλιά εποχή και την ιστορική κληρονομιά που μας άφησαν.

Περίληψη: Η ιστορία της περιοχής του Ζαγορίου ξεκινά από την Προϊστορική περίοδο σύμφωνα με τις ανασκαφές που έχουν πραγματοποιηθεί στην περιοχή Κλειδί. Δυστυχώς όμως οι πληροφορίες για την ιστορία του τόπου είναι περιορισμένες. Οι πρώτοι κάτοικοι της περιοχής ήταν πριν από τον 4^ο αι. π.χ οι Τυμφαίοι, οι Παρωραίοι, οι Τάλαρες και οι Μολοσσοί. Κατά τη Βυζαντινή περίοδο το Ζαγόρι δέχτηκε εγκαταστάσεις Σλάβων, όπως μαρτυρούν διάφορα τοπωνύμια (π.χ. Καπέσοβο, Τσεπέλοβο, Ζαγόρι, Βίκος και άλλα.

Οι ιστορικές αναφορές για την περιοχή ανήκουν κυρίως στην περίοδο μετά το 1430 μ.Χ, όταν οι Οθωμανοί κατακτούν την περιοχή των Ιωαννίνων. Οι Ζαγορίσιοι απολάμβαναν πολλά προνόμια που οφείλονταν κυρίως στην επιρροή των πλούσιων κατοίκων της περιοχής. Υπό την ηγεμονία του Αλή Πασά (1788-1822) το Ζαγόρι είχε μόνο δυο προεστούς: τον Ιωαννούτσο Καραμεσίνη και τον γιο του Αλέξη Νούτσο από το Καπέσοβο. Ο Ιωαννούτσος Καραμεσίνης ήταν και ο δωρητής της εκκλησίας του Καπεσόβου (Άγιος Νικόλαος), την οποία αγιογράφησαν οι Βογάδες, Καπεσοβίτες αγιογράφοι που αγιογράφησαν πολλούς ναούς στο Ζαγόρι και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας (η λεγόμενη «Καπεσοβίτικη Σχολή»). Από το 1780 λειτουργούν τα ελληνικά σχολεία σε χωριά του Ζαγορίου, όπου φοίτησαν φωτισμένοι άνθρωποι.

Μετά το 1830 ιδρύονται περισσότερες βιβλιοθήκες αλλά και Παρθεναγωγεία. Οι αδελφοί Πασχάλη από το Καπέσοβο ιδρύουν το 1861 στο Καπέσοβο τη Μεγάλη Σχολή, που προορίζονταν να είναι το Πανεπιστήμιο της περιοχής του Ζαγορίου, την οποία οι αδερφοί

Πασχάλη προίκισαν και με μια πολύ πλούσια βιβλιοθήκη. Στις συλλογές της περιλαμβάνεται και ένα από τα 13 σωζόμενα αντίγραφα της Χάρτας του Ρήγα Φεραίου. Η μεγάλη πνευματική άνθηση του Ζαγορίου του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα οφείλεται στους κατοίκους της περιοχής που ταξιδεύουν και στέλνουν στις βιβλιοθήκες του τόπου τους βιβλία που τυπώνονται στα μεγάλα ευρωπαϊκά τυπογραφεία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι βιβλιοθήκες του Ζαγορίου να έχουν σπάνιες εκδόσεις από όλον τον κόσμο. Οι ξενιτεμένοι δεν έστελναν χρήματα στις οικογένειές τους από την ξενιτιά, αλλά τα έφερναν μαζί τους όταν γύριζαν πίσω ή άφηναν κληροδοτήματα. Γυρίζοντας κάποια στιγμή στα χωριά τους οι πλούσιοι πια ξενιτεμένοι, μεγάλωναν τα σπίτια τους ή έχτιζαν καινούργια αρχοντικά σύμφωνα με τα πρότυπα των αστικών σπιτιών της Ευρώπης. Μετά το 1868 τα προνόμια αυτά καταργούνται και το Ζαγόρι υποφέρει από ληστρικές επιδρομές.

Το 1913 τα Ζαγοροχώρια απελευθερώνονται και ενώνονται με την υπόλοιπη Ελλάδα. Το 1940 οι κάτοικοι του Ζαγορίου μάχονται γενναία στον αγώνα του έθνους. Μάλιστα όλα τα χωριά του Ανατολικού Ζαγορίου και μερικά του Κεντρικού κήκαν από τους Γερμανούς (1943). Με την ξένη κατοχή και τον εμφύλιο πόλεμο 1946-1949, ολοκληρώνεται η οικονομική τους καταστροφή. Η ζωή των κατοίκων των Ζαγοροχωρίων είναι δύσκολη καθώς οι πεδινές εκτάσεις είναι λίγες, όχι ισοδύναμα κατανεμημένες. Πηγές για νερό είναι σπάνιες ιδιαίτερα στο κεντρικό Ζαγόρι γι' αυτό οι κάτοικοι έφτιαχναν «στέρνες» (χώρος αποθήκευσης βρόχινου νερού και χιονιού). Η ορεινή φύση του εδάφους και η μικρή ενασχόληση των κατοίκων με τις καλλιέργειες και την κτηνοτροφία οδηγεί τους κατοίκους της περιοχής στο να φεύγουν για σπουδές, εργασία και να ασχολούνται με τα «γράμματα» τις επιστήμες και το εμπόριο, γι' αυτό ακόμη και σήμερα έχουμε πολλούς καταξιωμένους Ζαγορίσιους .

Δραστηριότητες: Επίσκεψη στην Πασχάλειο Σχολή στο Καπέσοβο

Επίσκεψη στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο Καπέσοβο.

Επίσκεψη στο Λαζαρίδειο ίδρυμα στο Κουκούλι

Περίπατος στη σκάλα του Βραδέτου και στην περιοχή Μπελόη.

Επίδειξη φωτογραφικού υλικού στους μαθητές και τους καθηγητές και ερωτήσεις υπό τύπου παιχνιδιού στους μαθητές. Δηλαδή να μοιραστούν φωτογραφίες στους μαθητές και να βρουν τι εικονίζει κάθε φωτογραφία-ποιο πρόσωπο ή ποιο τοπίο- και όποιος βρει τα περισσότερα να κερδίσει ένα μικρό έπαθλο.

Εκπαιδευτές: Γιώργος Τζούφης – Τερψιχόρη Τζούφη

5. Πεζοπορική διαδρομή περιπέτειας

Απευθύνεται σε μαθητές **Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης**

Σκοπός της δραστηριότητας είναι να δώσει την δυνατότητα στους μαθητές Δημοτικών, Γυμνασίων και Λυκείων να έλθουν σε επαφή με τη φύση και τις όμορφες διαδρομές της περιοχής του Ζαγορίου, να βιώσουν μοναδικές εμπειρίες σε μια προσπάθεια προσέγγισης μιας άλλης εποχής, να τους ενθαρρύνει να δοκιμάσουν, να προσπαθήσουν, να χαρούν τη

συμμετοχή, να εξερευνήσουν και να δοκιμάσουν τις αντοχές και τις δυνάμεις τους, σε μια πεζοπορική διαδρομή περιπέτειας.

Περίληψη - δραστηριότητες: Η πεζοπορική διαδρομή περιπέτειας είναι μια σύνθεση η οποία αποτελείται από το δρομικό τμήμα και από δοκιμασίες δύναμης, δεξιότητας, ισορροπίας καθώς και οικειότητας με την φύση

Δρομικό τμήμα

Το δρομικό τμήμα αποτελείται κυρίως από καταγεγραμμένα και σηματοδοτημένα μονοπάτια

Δοκιμασίες

Οι δοκιμασίες αποτελούνται από:

Α) μεταφορά φορτίου 10 κιλών για 100μ. Σε συγκεκριμένο σημείο της διαδρομής θα υπάρχουν τσουβάλια με άμμο σε αριθμό ίσο με τον αριθμό των συμμετεχόντων. Ο κάθε μαθητής θα μεταφέρει στην πλάτη του αυτό το φορτίο και για απόσταση 100μ. πάνω στην διαδρομή. Στη συνέχεια θα αφήνει το φορτίο και θα συνεχίζει.

Β) κίνηση πάνω σε καθορισμένο κορμό δέντρου μήκους περίπου 4μ. Οι μαθητές θα περάσουν πάνω από κορμό δέντρου μήκους περίπου 4μ., ο οποίος θα βρίσκεται σε καθορισμένο σημείο της διαδρομής. Ο κορμός δεν θα απέχει περισσότερο από 50εκ., από το έδαφος.

Γ) πέρασμα σε συγκεκριμένο σημείο μέσα από χείμαρρο. Οι μαθητές θα διασχίσουν χείμαρρο με λίγο νερό μέσα από συγκεκριμένα σημεία και θα προσπαθήσουν να μην βραχούν.

Δ) λίθινες κατασκευές. Οι συμμετέχοντες θα τοποθετήσουν μια σειρά από προκαθορισμένο αριθμό πετρών, σε συγκεκριμένο σημείο της διαδρομής, την μία πάνω στην άλλη με τον τρόπο που θα τους υποδειχθεί.

Εκπαιδευτές: Βάσω Μωραΐτη – Διονύσης Διακόπουλος – Γιάννης Παππάς

6. Βιωματική μελισσοκομία στο Ζαγόρι

Απευθύνεται σε μαθητές **A/θμιας και B/θμιας Εκπαίδευσης**

Σκοποί – στόχοι: γνωριμία με τη μέλισσα και τα προϊόντα της, η προσφορά της μέλισσας στη φύση, η σχέση των Ζαγορισίων με τη μέλισσα κ.λ.π.

Περίληψη – δραστηριότητες: Το πρόγραμμα “μελισσοκομία στο Ζαγόρι” θα έχει δύο στάδια.

Α. Θεωρητική συζήτηση στην αίθουσα με άξονες όπως:

- Η κοινωνία των μελισσών - Ο εξοπλισμός του μελισσοκόμου - Εποχιακοί μελισσοκομικοί χειρισμοί - Γνωριμία με τα προϊόντα της μέλισσας κ.λπ.

Β. Πρακτική / βιωματική άσκηση στο Εργαστήριο – μελισσοκομείο με άξονες όπως:

- Εξοπλισμός του εργαστηρίου - Γραμμή παραγωγής των προϊόντων - Παρασκευή ενός σύνθετου προϊόντος (παστέλι με μέλι, κεραλοιφή κ.α.) - Ασφαλής επίσκεψη στο μελισσοκομείο κ.λπ.

* Για τις ανάγκες πραγματοποίησης του προγράμματος είναι απαραίτητη η μετάβαση στο χωριό Τσεπέλοβο, όπου και οι εγκαταστάσεις του μελισσοκομείου (βλ. αναλυτικά στο <http://beehouse.gr>).

* Το πρόγραμμα μπορεί να προσαρμοστεί σε μονοήμερες ή διήμερες δραστηριότητες.

Εκπαιδευτές: Μωυσής Σανοζίδης

7. Βιωματική μάθηση της υφαντικής

Απευθύνεται σε μαθητές **Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης**

Σκοποί – στόχοι: γνωριμία με την υφαντική αλλά και τη συνολικότερη διαδικασία που σχετίζεται με το ύφασμα (κτηνοτροφία – πρώτες ύλες – είδη υφαντών – βιωματική άσκηση στον αργαλειό κ.λ.π.)

Περίληψη – δραστηριότητες: Το πρόγραμμα ‘βιωματική μάθηση της υφαντικής’ θα έχει δύο στάδια.

A. Θεωρητική συζήτηση στην αίθουσα με άξονες όπως:

- πρώτες ύλες της υφαντικής - Ο εξοπλισμός ενός υφαντουργείου – Η υφαντική τέχνη στο Ζαγόρι κ.λπ.

B. Πρακτική / βιωματική άσκηση με άξονες όπως:

- τα στάδια επεξεργασίας του μαλλιού: λανάρισμα, γνέσιμο με τη ρόκα και το ροδάνι, φυτικές βαφές με φυτά από τη γύρω φύση. Στο σεμινάριο οι μαθητές θα μπορούν να φτιάξουν τις δικές τους δημιουργίες.

* Για τις ανάγκες πραγματοποίησης του προγράμματος είναι απαραίτητη η μετάβαση στο χωριό Ελαφότοπος, όπου και οι εγκαταστάσεις του ξενώνα Ρόκκα (βλ. αναλυτικά στο <http://rokkazagori.gr>).

* Το πρόγραμμα μπορεί να προσαρμοστεί σε μονοήμερες ή διήμερες δραστηριότητες.

Εκπαιδευτές: Λένα Γεροθανάση

Παράρτημα

Η φιλοξενία των μαθητών

Οι μαθητές και οι συνοδοί δάσκαλοι / καθηγητές που θα συμμετάσχουν στα εκπαιδευτικά προγράμματα θα φιλοξενηθούν σε παραδοσιακούς ξενώνες των χωριών του Ζαγορίου, εφόσον επιλέξουν την τριήμερη διάρκεια (Παρασκευή – Κυριακή). Η φιλοξενία περιλαμβάνει δύο διανυκτερεύσεις (Παρασκευή και Σάββατο) σε τρίκλινα / τετράκλινα δωμάτια δύο -συνεργαζόμενων με την ΚΟΙΝΣΕΠ- ξενώνων του ίδιου χωριού, εφόσον ο αριθμός των μαθητών είναι μεγαλύτερος των 20 – 25. Στην περίπτωση αυτή, μαζί με τους συνοδούς εκπαιδευτικούς θα διανυκτερεύσουν στους ξενώνες και οι συνεργαζόμενοι εκπαιδευτές της ΚΟΙΝΣΕΠ για λόγους ασφαλείας. Οι δύο διανυκτερεύσεις στους ξενώνες περιλαμβάνουν πρωινό. Η σίτιση των μαθητών θα γίνει σε -συνεργαζόμενα με την ΚΟΙΝΣΕΠ εστιατόρια / ταβέρνες- και θα περιλαμβάνει συνολικά πέντε γεύματα (Παρασκευή 2, Σάββατο 2, Κυριακή 1). Το συνολικό κόστος ανά μαθητή ανέρχεται σε 100-120 ευρώ (ανάλογα με τον αριθμό των συνοδών εκπαιδευτικών).

Οι μονοήμερες εκπαιδευτικές επισκέψεις περιλαμβάνουν 1 γεύμα σε -συνεργαζόμενα με την ΚΟΙΝΣΕΠ εστιατόρια / ταβέρνες- και το συνολικό τους κόστος ανέρχεται σε 20 ευρώ ανά μαθητή.

Βιογραφικά στοιχεία των συντελεστών

Α) Το εκπαιδευτικό δυναμικό της ΚΟΙΝΣΕΠ «Το Ζαγόρι της Αλληλεγγύης»

- Γεροθανάση Λένα, υφάντρια
- Δαλκαβούκης Βασίλης, Κοινωνικός Ανθρωπολόγος, Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης
- Δρούγιας Χρόνης, αθλίατρος – ορθοπεδικός
- Κυριακάκου Γεωργία, Χημικός, τ. Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
- Λαδιά Τζένη, Εκπαιδευτικός Α/θμιας Εκπαίδευσης (νηπιαγωγός, MPhil Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- Ντάφης Βασίλης, Εκπαιδευτικός Α/θμιας Εκπαίδευσης (δάσκαλος)
- Παπαμαρκάκη Θωμαΐς, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Βιολογικής Χημείας, Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
- Παπιγκιώτης Βαγγέλης, Ιστορικός (MPhil Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)
- Σανοζίδης Μωυσής, Μελισσοκόμος – τεχνολόγος γεωπόνος, κάτοχος πτυχίου της Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε.

B) Οι συνεργαζόμενοι εκπαιδευτές

- Διακόπουλος Διονύσης, πτυχιούχος ΤΕΙ Ηπείρου, Τμήμα Ανθοκομίας και Αρχιτεκτονικής Τοπίου, συνοδός ξερολιθικών διαδρομών
- Μωρίτη Βάσω, Αρχιτέκτονας
- Παππάς Ιωάννης, Φυσικός, φοιτητής Τμήματος ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
- Τζούφη Τερψιχόρη, Φιλολόγος – Ιστορικός
- Τζούφης Γιώργος, Γυμναστής

Στοιχεία επικοινωνίας

- Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση «Το Ζαγόρι της Αλληλεγγύης»

Γεωργία Κυριακάκου

44018 Νεγάδες Ζαγορίου, τηλ. 6981442405 e-mail: gkyriaka@yahoo.com και

Άγισ Καραβασίλης

44007 Μονοδένδρι Ζαγορίου, τηλ. 2653071177, e-mail: zagorikoinsep2@gmail.com

- Πρόεδρος της ΚΟΙΝΣΕΠ:

Άγισ Καραβασίλης, τηλ. 6947320193, e-mail: mparoyska@gmail.com

- Επιστημονικός υπεύθυνος εκπαιδευτικών προγραμμάτων – συντονιστής:

Βασίλης Δαλκαβούκης, τηλ. 6947175611, e-mail: vdalkavo@he.duth.gr

- Οργανωτικοί υπεύθυνοι εκπαιδευτικών προγραμμάτων:

Βασίλης Ντάφης, τηλ. 6977399117, e-mail: bntafis@gmail.com και

Τζένη Λαδιά, τηλ. 6942051015, e-mail: pladia@cc.uoi.gr

Βασική βιβλιογραφία για το Ζαγόρι

- Αράπογλου, Μ., 1987, «Ζαγόρι 1750-1950, κοινωνικές και οικονομικές δομές», στο *Ήπειρος, Κοινωνία – Οικονομία, 15^{ος} – 20^{ος} αι.*, εκδ. Δήμου Ιωαννιτών, Γιάννινα, σ. 205-209.
- Βαρζώκας, Κ., 1971, *Αλέξης Νούτσος, ο μεγάλος Ηπειρώτης*, Γιάννινα.
- Βοκοτοπούλου, Ι., 1986, *Βίτσα. Τα νεκροταφεία μιας μολοσσικής κώμης*, τόμοι Α΄, Β΄, Γ΄, Υπουργείο Πολιτισμού, Αθήνα.
- Γιαννής, Ν., 2000, «Η παράδοση της Εθνικής Ευεργεσίας σήμερα. Παρελθόν, παρόν και μέλλον για το Ζαγόρι», *Τα Ζαγοριακά Νέα* 33: 19-21.
- Δαλκαβούκης, Β., 2000, «Ζαγορίσια Κληροδοτήματα», *Τα Ζαγοριακά Νέα* 33: 16-18.
- Δαλκαβούκης, Β., 1999, *Μετοικεσίες Ζαγορισιών (1750-1922). Προσεγγίσεις στις διαδικασίες προσαρμογής μιας τοπικής κοινωνίας στην ιστορική συγκυρία*, εκδ. Ριζαρείου Σχολής, Θεσσαλονίκη.
- Δαλκαβούκης, Β., 2001, «Προσεγγίσεις στη λειτουργία του χιούμορ στην παραδοσιακή κοινωνία. Το παράδειγμα της κοινότητας Μονοδενδρίου στο Ζαγόρι», *Εθνολογία* 9: 277-303.
- Δαλκαβούκης, Β., 2004, «Κρατική πολιτική, ιστορική συγκυρία και στρατηγικές επιβίωσης: παράγοντες διαμόρφωσης εθνοτικής και εθνοτοπικής ταυτότητας. Το παράδειγμα των Σαρακατσάνων του Ζαγορίου (1913-1970)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 38: 239-262.
- Δαλκαβούκης, Β., 2005, *Η πένα και η γκλίτσα. Εθνοτική και εθνοτοπική ταυτότητα στο Ζαγόρι τον 20ο αιώνα*, Οδυσσέας, Αθήνα.
- Δαλκαβούκης, Β., 2007, «Παρατηρώντας εικονοστάσια. Θεωρητικές και μεθοδολογικές προϋποθέσεις για μια εθνογραφία των επαρχιακών δρόμων», *Εθνολογία* 13: 49-80.
- Δαλκαβούκης, Β., 2008, «Αισθητικές αντιλήψεις και πολιτισμική ταυτότητα. Η σημειολογία των αισθήσεων ως παράγοντας διαμόρφωσης εθνοτικών στερεοτύπων στο Ζαγόρι τον 20^ο αιώνα», στο Ε. Χοντολίδου – Γρ. Πασχαλίδης – Κ. Τσουκαλά – Α. Λάζαρης (επιμ.), *Διαπολιτισμικότητα, Παγκοσμιοποίηση και Ταυτότητες*, Ελληνική Σημειωτική Εταιρεία – Gutenberg, Αθήνα, σ. 196-206.
- Δαλκαβούκης, Β., 2012, «Τα “άδικα δασίματα”. Κράτος και κοινωνία στο Ζαγόρι τη δεκαετία του 1820», Πρακτικά συμποσίου στη μνήμη της Εύης Ολυμπίτου με τίτλο *Τοπικές κοινωνίες στο θαλάσσιο και ορεινό χώρο στα νότια Βαλκάνια, 18ος-19ος αι.*, Τμήμα Ιστορίας - Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 24-26 Μαΐου 2012, σ. 309-320.
- Δαλκαβούκης, Β., *Γράφοντας ανάμεσα. Εθνογραφικές δοκιμές με αφορμή το Ζαγόρι*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2015.
- Δέλτσου, Ε., 2000, «Η οικοτουριστική ανάπτυξη και ο προσδιορισμός της φύσης και της παράδοσης: παραδείγματα από τη βόρεια Ελλάδα», στο Β. Νιτσιάκος – Χ. Κασίμης (επιμ.), *Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και μετασχηματισμοί*, Πλέθρον – Δήμος Κόνιτσας, Αθήνα, σ. 231-248.
- Εργολάβος, Σπ., 1998, *Ηπειρωτικά κληροδοτήματα*, Ιωάννινα.
- Κικόπουλος, Μ., 1991, *Τσερβάρι (Ελαφότοπος)*, Γιάννινα.
- Κόκκινου, Χ., – Λιοσάτου, Π., – Δημητρολοπούλου, Ε., 2013, «“Χωριά θέρετρα και χωριά φέρετρα”. Η κρίση και η πρόσληψη του χρόνου στην περιοχή του Ζαγορίου», ανακοίνωση στην 5^η συνάντηση για την Εθνογραφία και την Κοινωνική

- Ανθρωπολογία με τίτλο *Κατανοώντας τις πολλαπλές όψεις της πραγματικότητας*, Κομοτηνή 30-31 Μαρτίου 2013.
- Λαζαρίδης, Κ. Π., 1972, *Η ατομική ιδιοκτησία στο Ζαγόρι (Η μια πλευρά του δασικού μας ζητήματος)*, Γιάννινα.
- Λαζαρίδης, Κ. Π., 1977, *Τα «κοινά μεζάτια» στο Ζαγόρι. (Αυθεντικά και βασιλικά δοσίματα)*, Γιάννινα.
- Λαζαρίδης, Κ. Π., 1982, *Συμβολή στην Ιστορία του Ζαγορίου*, εκδ. Το Ζαγόρι μας, Γιάννινα
- Λαζαρίδης, Κ. Π., 1983, «Ζαγορίσιος Ταξιδιωτισμός», *Δ' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού Χώρου (Πρακτικά)*, εκδ. Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη.
- Λαζαρίδης, Κ., 1964, «Η ιστορική οικογένεια των Μισιαίων», *Ηπειρωτική Εστία* 13: 715-721.
- Λαζαρίδης, Κ., 1965, «Η ιστορική οικογένεια των Μισιαίων», *Ηπειρωτική Εστία* 14: 14-24.
- Λαζαρίδης, Κ., 1969, *Η διαθήκη του Ευγένιου Πλακίδα και το Κουκούλι Ζαγορίου*, Γιάννινα.
- Λαζαρίδης, Κ., 1975, *Μπάγια (τώρα Κήποι), η πρωτεύουσα του Ζαγορίου*, Γιάννινα.
- Λαζαρίδης, Κ., 1981, *Ο Τσεπελοβίτης Εθνικός Ευεργέτης Γεώργιος Μπίκας*, Γιάννινα.
- Λαμπρίδης, Ι., 1868, *Ζαγοριακά*, Αθήναι.
- Λαμπρίδης, Ι., 1904[1886], *Ηπειρωτικά Ιστορικά Μελετήματα, Ζαγοριακά Α' και Β'*, Αθήναι.
- Λαμπρίδης, Ι., 1971 [1880], *Περί των εν Ηπείρῳ αγαθοεργημάτων, Α' και Β'*, Αθήναι.
- Μάγιερ, Χ. Φ., 2009, *Αιματοβαμμένο Έντελθαϊς. Η 1η Ορεινή Μεραρχία, το 22ο Σώμα Στρατού και η εγκληματική δράση τους στην Ελλάδα, 1943-1944 (2 τόμοι)*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα.
- Μακρής, Ε., 1990, *Ζωή και Παράδοση των Σαρακατσαναίων*, Ιωάννινα.
- Μπέτης, Στ., 1989, *Ηπειρωτική Ευποιία Β'*, εκδ. Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Νίκου, Μ., 2012, «Διερεύνηση της φέρουσας τουριστικής ικανότητας του Ζαγορίου: η περίπτωση του οικισμού Μονοδένδρι», στο Δ. Καλιαμπάκος (επιμ.), *Η συμβολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Ζαγορίου*, ΕΜΠ – Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Πρακτικά Ημερίδας στα Άνω Πεδινά 20 Ιουλίου 2013, Αθήνα, σ. 48-66.
- Οικονόμου, Μ. Κ., 1980, *Ευεργέτες – Δωρητές των χωριών του Ζαγορίου μέχρι του 1940*, Αθήναι.
- Πανταζής, Κ., 2000, «Τα οράματα των Ευεργετών του Ζαγορίου και η λειτουργία των Κληροδοτημάτων σήμερα», *Τα Ζαγοριακά Νέα* 33: 12-15.
- Ποτηρόπουλος, Π., 2007, *Πολιτισμικές ταυτότητες στην Πίνδο*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Σακελλόπουλος, Γ., 1956, «Σχέδιον επανεποικισμού και αξιολογήσεως Ζαγορίου», *Ηπειρωτική Εστία* 5: 735-740.
- Σπυριδάκης, Μ. – Χριστοδούλου, Γ. – Μπέλλου Ε. – Στεφάνου, Σ., 2013, «Ορεινές τουριστικές επιχειρήσεις και εργασία. Το παράδειγμα των Άνω Πεδινών Ζαγορίου», *Ο Κόσμος της Εργασίας* 1: 35-38.
- Στάρα, Κ., 2009, *Μελέτη και καταγραφή ιερών δασών και δασυλλίων στον Εθνικό Δρυμό Βίκου-Αώου. Παραδοσιακές μορφές διαχείρισης, αντιλήψεις και αξίες των τοπικών κοινωνιών για τη διατήρηση του φυσικού τους περιβάλλοντος*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Συγκούνας, Σπ., 2013, «Ανάλυση και αξιολόγηση της επισκεψιμότητας και του τουριστικού προφίλ του Ζαγορίου», στο Δ. Καλιαμπάκος (επιμ.), *Η συμβολή του Εθνικού*

Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Ζαγορίου, ΕΜΠ – Μετσόβιο Κέντρο Διεπιστημονικής Έρευνας, Πρακτικά Ημερίδας στα Άνω Πεδινά 20 Ιουλίου 2013, Αθήνα, σ. 38-39.

Τσόδουλος, Στ., 2012, «Τα γεφύρια του Ζαγορίου», ανακοίνωση στην Επιστημονική Ημερίδα με τίτλο *Η κοινωνία και ο πολιτισμός του Ζαγοριού (από τον 15ο αι. έως σήμερα)*, αφιερωμένη στην *Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής Μονοδενδρίου και στην 600 χρόνων λειτουργία και δράση της*, Μονοδένδρι 6/10/2012.

Φανίτσιος, Β., 1955, *Η Ζαγορίσια Ιστορία (του Λαμπρίδη μας)*, Αθήνα.

Φανίτσιος, Β., 1966, *Ζαγορίσια Γεωγραφία*, Αθήνα.

Φανίτσιος, Β., 1968, *Η ιδιοκτησία του Ζαγορίου*, Αθήνα.

Χριστάκου, Χρ. – Μπίζας, Κ., 2012, «“Για να μη βγάλω καρκίνο!”. Προσεγγίζοντας εθνογραφικά την από-αστικοποίηση: η περίπτωση του Ζαγορίου», ανακοίνωση στην 4^η συνάντηση για την Εθνογραφία και την Κοινωνική Ανθρωπολογία με τίτλο *Μνήμη, ταυτότητα, λόγος και εικόνα: Εθνογραφικές προσεγγίσεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνία*, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας ΔΠΘ, Κομοτηνή 16-17 Μαρτίου 2012.